

АНТРЕПРЕНЕР ГЕОРГІЙ ДЕРКАЧ

Киричок М., студент

Його ім'я майже забуто, а коли й згадується, то обов'язково з епітетами "посередній", "заурядний" актор, режисер і, звичайно антрепренер. Між тим, ґрунтовне вивчення акторської і театральної діяльності цієї постаті переконує в тому, що Георгій Йосипович Деркач відіграв визначну роль у піднесенні духовності українського народу й ознайомленні інших народів Російської імперії й окремих країн Заходу з його історією, культурою, побутом та звичаями.

Георгій Йосипович Деркач - це псевдонім. Справжнє прізвище його Любимов. Народився 11/23/ березня 1846 року в Єкатеринославі (тепер Дніпропетровськ), а помер 11/24 червня 1900 року в Томську, де гастролювала його трупа.

Колишній корнет Уманського уланського полку відмовився від військової кар'єри заради високого мистецького покликання, назавжди пов'язавши свою долю з професією артиста, яка була важкою, а то й не дуже вдячною та перспективною. Творчу діяльність розпочав десь у 60 - х роках ХІХ століття. Спершу був антрепренером російської, а пізніше української трупи. Для підготовки вистав потрібні були кошти, а їх завжди не вистачало. Щоб хоч трохи платити акторам за їх працю, Георгій Йосипович тримав власний шинок, грав у карти і здобуті гроші, вкладав у розвиток і становлення свого акторського колективу. Слава "корчмаря" і "картяра" завважала репутації артиста, який йшов на все, щоб вижити, щоб утримати і зберегти трупу.

Театр Г.Й.Деркача, що починався з двох осіб – він та дружина Галина Петрівна, - незабаром виріс у великий і по-справжньому професійний мистецький колектив, в якому працювало багато вихованців Марка Лукича Кропивницького, Михайла Петровича Старицького, а також відомих тоді російських акторів. Склалося так, що трупу Г.Й.Деркача більше знали за межами України. Вона виступала в центральній Росії, гастролювала в Сибіру, на Кавказі й Уралі. А влітку 1893 року глядачі французьких міст Парижа, Бордо, Марселя насолоджувалися і захоплювалися виставами "Наталка Полтавка" І.П.Котляревського і "Назар Стодоля" Т.Г.Шевченка у виконанні артистів трупи Г.Й.Деркача.

Відома французька газета "Фігаро" писала: "...глядачі зачарувалися оригінальністю вистав, українськими танцями, піснями та музичною обробкою". На честь українських акторів французькі колеги влаштували бенкет, що означало і визнання, і захоплення їхнім мистецтвом.

Особливу увагу антрепренер Г.Й.Деркач приділяв молодим акторам, зокрема тим, у яких виявлявся неабиякий мистецький хист. Таких акторів Г.Й.Деркач всіляко підтримував, кожному надавав можливість виявити себе. Свідчення цьому може бути такий факт. У хорі трупи Г.Й.Деркача співав 18-літній Федір Іванович Шаляпін, який отримував від свого антрепренера всіляку допомогу. Саме з трупи Г.Й.Деркача і пішов Ф.І.Шаляпін у великий мистецький світ, ставши найвищим значнішим його представником.

Широко був відомий Г.Й.Деркач і в Криму. Вперше з мистецтвом трупи Г.Й.Деркача кримські глядачі познайомилися у 1897 році. Протягом січня, лютого і березня місяців, тобто майже всю зиму, вона виступала в Ялті, а потім на сцені дво-

рянського театру в Сімферополі. Її репертуар складався переважно з творів класиків української літератури: Т.Г.Шевченка (“Невольник” - інсценізація М.Л.Кропивницького), М.Л.Кропивницького (“Пісні в лицях”, “По ревізії”), І.Тогобочного (“Жидівка - вихрестка”), М.П.Старицького (“Циганка Аза”, “Ніч на Івана Купала”, “За двома зайцями”). Виставлялися і твори менш відомих авторів: К.П.Милославського (Вінникова) “Мазепа”, І.Тогобочного (“Золоті кайдани”) та інші.

У пресі не вдалося відшукати повідомлень про першу виставу, якою відкривалися гастролі трупи Г.Й.Деркача. Ймовірно, що ця подія пройшла поза увагою рецензентів. Однак з відгуків місцевих газет на інші, зокрема, наступні вистави довідуємось, що невідома прем'єра пройшла з великим успіхом. “Другий спектакль малоросійської трупи, – відзначається в рецензії на виставу п'єси “Жидівка-вихрестка“, – привернув знов багаточисленну публіку, та і не дивно, трупа п. Деркача, як за своїм загальним ансамблем, так і за своїми прем'єрами трупа безумовно видатна” [1].

Драма “Жидівка-вихрестка” належить перу відомого тоді, а сьогодні майже забутого драматурга І.Тогобочного. Не хитрий і не замислюватий сюжет цього твору привертав увагу багатьох керівників українських театральних товариств, які часто включали його до свого репертуару.

... Дочка бідного єврея покохала сільського парубка. Заради нього вона прийняла православну віру - вихрестилася, що дало їй право на одруження з ним. Певний час молоді живуть щасливо. Однак сміливці не змогли здолати забобонності і рутинності релігійних постулатів обох народів. Старі закостенілі традиції не тільки руйнують подружжя, а й доводять до жахливої смерті.

Пильно стежили сімферопольські глядачі за складними і гострими соціально - психологічними подіями, які відбувалися на сцені, а артисти докладали всі свої творчі зусилля і майстерність, щоб донести до них головну ідею твору прозорою і зрозумілою. І їм, слід відзначити, це вдалося. “П'єса, – писала газета “Крим”, – пройшла бездоганно, а божевільний батько - єврей (п. Чубатий) і вихрестка - єврейка провели свої ролі сердечно, що в окремих місцях п'єси, особливо в заключній сцені, заколисування божевільним батьком своєї дочки, на очах публіки тремтіли сльози. Гучні оплески були відповіддю на чудову гру артистів. Мене особливо тішить успіх п-ні Войцеховської (Сари - Марини). Цей успіх я передвіщував їй чи не з перших її кроків на сцені і пишаюсь тим, що в даному випадкові так блискуче виправдалось моє передчуття і пророкування” [2].

Драму І.Тогобочного “Золоті кайдани” товариство Г.Й.Деркача поставило 19 січня 1897 року в міському клубі Сімферополя. Сьогоднішньому читачеві, а тим паче глядачеві, цей твір майже невідомий. Між тим, наприкінці ХІХ, а особливо на початку ХХ століття ця п'єса була надзвичайно популярною серед багатьох українських театральних колективів і відома серед народу. Вистава її в Сімферополі, як писала газета “Крим”, “... зібрала численну публіку і пройшла в артистичному відношенні блискуче” [3].

Артист Чубатий створив прекрасний, життєвий і правдивий образ сільського куркуля-лихваря Гордія Жука, який експлуатує і пригнічує не тільки односельчан, а

й навіть членів своєї родини. Методами здирства і експлуатації Гордій Жук дещо нагадує відомого Йосипа Бичка із п'єси М.Л.Кропивницького "Глитай, або ж Павук". Однак цей образ виписаний у п'єсі "Золоті кайдани" набагато слабше в порівнянні з класичною постаттю Глитая Йосипа Бичка.

У фіналі п'єси Гордій Жук кається у своїх гріхах і стає не лише ввічливою, а й добросердною людиною, яка, мовляв, стала на праведний шлях у своєму житті, сприйнявши канони християнської моралі. Таке переродження хижого і жорстокого лихваря, який заради наживи міг вчинити найганебніший злочин, значно знижує реалізм цього образу.

Вдало провів роль наймита Гордія Жука - Герасима артист Розсудов. Він зумів прожитися горем обездоленої людини, яка заради черствого шматка хліба день і ніч працює на куркуля, примножуючи його багатство. Злигодні, а особливо неправда ятрають душу наймита, крають його серце. Герасим зле ненавидить не лише свого кривдника, а й всю його родину. В слушну хвилину він помщається над дочкою Гордія Жука. Критика це влучно підмітила. У відгукові на виставу вона вказувала, що " роль Герасима – наймита Гордія виконував п. Розсудов-Кулябко. Нам здається, що він надзвичайно злісно провів свою роль ... користуючись обставинами, він глумиться над дочкою господаря шинку" [4]. Преса відзначила також і майстерну гру артисток Войцеховської та Клименко: "П-ні Войцеховська - Любка, надзвичайно сердечно провела свою роль ... артистка прямо-таки приголомшила глядачів ... засвідчивши, що у неї є божий дарунок – талановитість ... П-ні Клименкова, - писав рецензент газети "Крим", - чудова комічна бабуся, взагалі в ролі сухій і безбарвній, була також гарна, це безумовно талановита і розумна артистка" [5].

Відгук закінчувався загальною оцінкою вистав трупи та її артистичних сил: "В цілому трупа Г.Й.Деркача вельми зіграна і є безперечно однією з кращих малоросійських труп" [6].

Під час вистави 20 січня 1897 року п'єси М.П.Старицького "Циганка Аза" "Трім оплесків, - писав рецензент газети "Крим", - не стихав" [7]. Цей чудовий твір класика української літератури трупа Г.Й.Деркача виконала так майстерно, злагоджено, емоційно і задушевно, що заслужила найвищої похвали критики, яка писала: "Хто був 20 січня на драмі "Циганка Аза", той безумовно повинен висловити щире подяку малоросійській трупі п. Деркача за ту чудово-естетичну насолоду, яку вона нам принесла" [8].

Творча історія цієї п'єси М.П.Старицького надзвичайно складна. Перший її варіант "Лиха доля" 4 жовтня 1888 року цензурою був заборонений до вистави і друку з формулюванням "...за критику поміщиків" [9]. У 1890 році драматург у переробленому вигляді й під іншою назвою, а саме "Циганка Аза", знову надсилав п'єсу на розгляд цензури, яка після вилучення багатьох гострих соціальних сцен і реплік все ж дозволила авторові виставляти твір на сцені і друкувати. Втручання цензорів було настільки глибоким і різким, що п'єса до певної міри втратила свою попередню мистецьку вагу і стала подібною до мелодрами середини XIX століття, в основі сюжету якої домінував мотив кохання.

Артистичний колектив трупи Г.Й.Деркача, наслідуючи і творчо розвиваючи реалістичні принципи і прийоми сценічного мистецтва М.Л.Кропивницького,

М.П.Старицького, І.К. Тобілевича (Карпенка-Карого), М.К.Заньковецької, М.К.Садовського, П.К.Саксаганського, зумів якось згладити, а можливо, й обійти ці вади п'єси. Саме тому вона й полонила глядачів. Окремі виконавці своєю майстерністю творення сценічних образів дорівнювали кращим акторам труп корифеїв українського театру. Ось які, приміром, були відгуки преси про гру деяких артистів трупи Г.Й.Деркача: "Що стосується драматичної частини виконання, то в особі "Ази" (роль якої виконувала артистка Ратмирова - М.К.) коханої, пристрасної циганки, котра мстить до самозабуття: крики, жах її і розпука в хвилину відречення від неї коханого, знемога пристрасності в хвилину торжества кохання, – все це мимохідь охоплювало співчуттям і цікавістю на чолі з Галею (арт. Войцеховська - М.К.) було цілком на своїх місцях і своєю продуманою грою сприяло артистичному торжеству п'єси" [10].

Спектаклі "По ревізії" М.Л.Кропивницького, "За двома зайцями" М.П.Старицького, "Невольник" Т.Г.Шевченка (інсценізація М.Л.Кропивницького) теж пройшли з великим успіхом. Під час вистави водевіля "По ревізії" "Публіка, – пише рецензент, – сміялася до знесилля" [11]. "Комедія - фарс "За двома зайцями" Старицького розіграна досить жваво, дякуючи головним чином, п-ні Марченкові, п-ні Клименко і ... п-ні Петровській ..." [12].

Майже одночасно з українським театральним товариством у Сімферополі гастролювала досить сильна і злагоджена російська трупа Габріеллі. До її складу належали відомі тоді артисти: Правдін, Невський, Ромашков, Ландов, Стахов, Нікольська, Яковлева та інші. Вистави цієї трупи користувалися популярністю у глядачів, а преса високо оцінювала майстерність виконавців різних ролей. Проте, зіставляючи репертуар і мистецтво сценічного творення образів артистами української і російської театральних труп, рецензенти завжди надавали перевагу українцям. З цього приводу досить цікава стаття була поміщена в газеті "Крим", уривок з якої варто процитувати: "15 січня театральна зала міського клубу знову була переповнена публікою. Ця обставина яскраво показує, що наша громадськість любить театр і може дати йому свою підтримку. Але ж чому так погано відвідують зимовий театр? Відповідь проста: під час формування трупи п. Габріеллі був введений, по недосвідченості в оману ... Насправді, що дав нам театр у цьому сезоні? П-н Правдін прекрасно виконує дуже багато ролей, але немало він їх і попсував, а між тим п. Правдін, безумовно найвидатніша сила в театральному сезоні. П.п. Невський, Ромашов, Ландов і Стахов створили декілька чудово окреслених другорядних ролей, але не змогли, звичайно, надати загального тону сезонові. П-ні Нікольська разів два-три була чарівною індепеї, п-ні Яковлева втішно провела "Аксюшу" і "Лізу". Ось і все ... А цього, погодьтесь, замало ... Якраз протиріччям цьому становищу є трупа Деркача. В ційtrupі кожна роль отримує при виконанні і життя і правду. І це, зрозуміло, не може не наелектризувати публіку. Візьмемо, наприклад, п.п. Чубатий, Марченко створили такі типи, які так і просяться під пензель художника" [13].

Лише три місяці трупа Г.Й.Деркача перебувала в Україні й інших містах і краях Росії і в липні цього ж року знову прибуває до Криму і розпочинає гастролі в Сімферополі виставами п'єс І.К.Тобілевича (Карпенка-Карого) "Безталанна" і "Мартин Боруля". Потім здійснюються спектаклі п'єс К.Милославського

(Вінникова) “Мазепа”, Панаса Мирного “Лимерівна”, Г.Ф.Квітки-Основ’яненка “Шельменко - денщик” та інші. Як і раніше, так і тепер, преса схвально оцінює спектаклі і артистичні здібності виконавців ролей. “Малороси, - повідомляє дописувач газети “Салгир”, - продовжують з дня на день давати свої вистави. Трупа добре зіграна, артисти знають ролі на зубок. Костюми свіжі і часом дорогі й розкішні (в “Мазепі”), між артистами і артистками є талановиті ...” [14]. Однак ні чарівні спектаклі, ні мальовничі декорації і майстерна гра акторів не змогли залучити глядачів до театру на всіх виставах.

Надзвичайно низьке відвідування на цей раз спектаклів трупи Г.Й.Деркача преса пояснювала курортним сезоном, коли переважна більшість міського населення, зокрема інтелігенції, виїжджала до моря на відпочинок. “У несприятливу хвилину відкрилися у Сімферополі вистави малоросійської трупи під керівництвом п. Деркача, - писала газета “Салгир”, - більшість публіки роз’їхалась на приморські курорти ...” [15], а тепер, зазначається далі в цій газеті, “...театр становить собою, за винятком неділі, пустелю Аравійську. Значить, час вистав минув” [16].

Зимовий сезон 1898 року антрепренер Г.Й.Деркач перебував у Сімферополі, але без трупи, яка, очевидно, гастролювала в інших місцях і краях. Він арендує “Зимовий театр”, де переважно виступають трупи російські. Після залишення цього театру трупою російських артистів під керівництвом Строева-Поліна, Г.Й.Деркач виставляє силами організованого ним аматорського гуртка твори кращих українських драматургів. Активну участь у цих спектаклях приймає сам керівник. З приводу цього місцева газета “Салгир” повідомляла: “... з 1 жовтня розпочало було свої вистави запрошене арендатором зимового театру п. Деркачем російське драматичне товариство під керівництвом п. Строева-Поліна.

Після від’їзду російських артистів із Сімферополя ... сцена зимового театру стала ... задовольнятися малоросійськими спектаклями ... в цих спектаклях найбільшим успіхом користується сам п. Деркач, артист досвідчений і досить талановитий” [17].

У лютому місяці 1899 року театральне товариство Г.Й.Деркача в повному, хоча і значно оновленому складі, знову гастролює у Сімферополі. Як давніх добрих і дорогих знайомих глядачі тепло приймають артистів української трупи. “Приємно нової трупи (антрепренера Г.Й.Деркача - М.К.) з боку публіки, - писала газета “Салгир”, - був співчутливим” [18].

Репертуар трупи, судячи з повідомлень преси, не зазнав якихось корінних змін. Виставлялися переважно відомі сімферопольцям: “Кляте серце”, “Мазепа”, “За Неман іду”, “Крути, та не перекручай”, які раніше, слід відзначити, ґрунтовно аналізувалися пресою. Тим-то тепер критика цілком слушно зосереджує увагу на індивідуальних якостях, зокрема майстерності артистів, що надає можливість повніше і чіткіше уявити і визначити артистичну здібність кожного виконавця тієї або іншої ролі.

З великим захопленням, приміром, розповідають рецензенти про соковиту і колоритну гру артиста Ванченка. “Помітною величиною, - пише рецензент газети “Крымский вестник”, - є п. Ванченко. Артист цей справді талановитий. До нього вільно можна застосувати малоросійську приказку: “Куди не поткнешся, то не

спіткнешся”. А в ролях коміків-простаків ... він незамінимий. Наприклад, виконання ролі Печериці “колишнього писаря”, в комедії “Крути, та не перекручай” п. Ванченком доведено було до художності“ [19], звичайно, високої. Талановитими визнавала преса і артистів Деркача, Луценка, Петровську, Виламову, які чітко і вдумливо виконували свої ролі, вміло зливалися з образом і сценічним ансамблем вистави. Окремі з них, як зазначали рецензенти, мабуть, випадково потрапили на сцену і у зв'язку з обмеженим обдаруванням виконували доручені їм ролі на низькому, а можливо й примітивному рівні, що й було помічено критикою, яка відверто вказувала, що артисти трупи Качинський і Ромазанов “... потрапили на сцену в силу злої іронії”, що їм “бракує артистичного хисту” [20].

Ось ці відгуки преси вказують на те, що артистичний склад трупи Г.Й.Деркача був строкатим, неоднорідним. Окремі її митці могли сперечатися з кращими артистами, які працювали в театральних товариствах корифеїв, - інші ж були настільки невідготовленими і слабкими, що своєю примітивною грою псували загальне враження від вистави у глядачів. Слід відзначити, що отаких артистів у трупі Г.Й.Деркача було мало і вони аж ніяк не могли похитнути того високого авторитету, яким вона заслужено користувалася серед населення Криму. Пізніше ці артисти залишили товариство і назавжди зійшли зі сцени. Мистецтво трупи Г.Й.Деркача було дорогим і рідним кримчанам. Вони навіть після відбуття її з Криму пильно стежили за нею і вболівали за долю не лише всього колективу, а й кожного артиста. І коли трупа втратила свого керівника, який під час її гастролів у Томську раптово помер, кримські газети відразу ж повідомили про цю сумну подію своїх читачів, віддаючи належне тим самим видатному діячеві сцени й активному пропагандистові української реалістичної культури та мистецтва, якого знали і шанували в багатьох містах і краях Росії й, звичайно, в Україні та інших державах, зокрема у Франції.

У театральній замітці газети “Салгир” читаємо: “Відомий антрепренер Г.Й.Деркач, який арендував у нас дворянський театр у третьому році, помер у м.Томську. Він пам'ятний малоросійському акторському світові тим, що їздив з “своїми хохлами” до Парижу, розраховуючи на добрий заробіток; але закінчив тим, що трупа його ледве не померла з голоду в столиці Франції і коли б не добродушність редакції газети “Фігаро”, то “лицедіям” покійного Деркача довелося б повертатися в Росію пішки” [21].

Подібні повідомлення про гастролі трупи Г.Й.Деркача у Франції зустрічаються й в інших літературознавчих та театрознавчих працях. Вони певною мірою протирічать тим схвальним відгукам газети “Фігаро” на вистави трупи Г.Й.Деркача. Для з'ясування цього важливого мистецького питання доцільно скористатися книжкою Г.Касіненка “Малороссы в Париже”, яка була видана у 1898 році в Лубнах. Однак цієї праці бракує в бібліотеках й ми не змогли скористатися нею.

Література

- 1.Крым, 1897 від 15 січня.
- 2.Крым, 1897 від 21 січня.
- 3.Крым, 1897 від 21 січня.
- 4.Крым, 1897, від 21 січня.
- 5.Крым, 1897, від 21 січня.
- 6.Крым, 1897, від 21 січня.
- 7.Крым, 1897, від 21 січня.
- 8.Крым, 1897, від 21 січня.
- 9.Сокирко Л.Г. Старицький М.П. - К., 1960. - С.168.
- 10.Крым, 1897, від 22 січня.
- 11.Крым, 1897, від 16 січня.
- 12.Крым, 1897, від 7 лютого.
- 13.Крым, 1897, від 17 січня.
- 14.Салгир, 1897, від 9 липня.
- 15.Салгир, 1897, від 9 липня.
- 16.Салгир, 1897, від 18 липня.
- 17.Салгир, 1897, від 25 жовтня.
- 18.Салгир, 1899, від 9 лютого.
- 19.Салгир, 1899, від 23 лютого.
- 20.Салгир, 1899, від 23 лютого.
- 21.Салгир, 1899, від 27 червня.